

اهمیت اوراق لای جلد‌های پیشینه

ابرج افشار

چندی پیش که تجدید دیداری از کتابخانه آیت‌الله مرعشی حاصل شد و به اندرون ساختمان جدید برای دیدن کارگاه‌های فنی و صحافی آن راه یافتم، چشمم به چند ورق پوسیده و پریشیده افتاد که در دست وصالی ترمیم می‌شد. پرسیدم چیست. گفتند چند ورقی است که از لای جلد کهنه‌ای بیرون آورده شده است. آن را صاف می‌کردند و از آلودگی‌های سریش و چسب می‌زدودند تا صفحات قدیمی را نجات بدهند.

از آقای دکتر سید محمود مرعشی، متولی فرهنگ‌خواه دانشمند کتابخانه، خواستار شدم که عکس آن اوراق را به من بدهند، شاید بتوانم اطلاعاتی از آنها به دست آورم. ایشان، ده روزی بیش نگذشت که عکس صفحات را فرستادند و من ناگزیر به وفای به عهد شدم.

من به مناسبت آنکه مطالب این یازده ورق در چند علم بود و در غالب آنها ذکر «اصل» شده بود، متوجه شدم که اوراق مذکور بازمانده از نسخه جامع العلوم امام فخر رازی (۵۴۳ - ۶۰۶) است که به اسم علماء‌الدین تکش ساخته و او را خوارزم‌شاه کبیر دانسته است.

برای آنکه مشخص باشد که اوراق مربوط به کدام مواضع کتاب است، آنها را با نسخه چاپ آقای علی آل‌داود (که به تازگی به همت بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار طبع

پنجاه سال پیش، دانشمند ایران‌شناس پاکستانی، محمد شفیع، از لای دو طبله جلد مُندرس از نسخه‌ای خطی، اوراقی چند از نسخه خطی وامق و عذرای عنصری را به دست آورد و آن را به چاپ رسانید. تا آن روز، تصور بر آن می‌رفت که آن منظومه مفقود شده است؛ ولی با اوراقی که از آنها برای جلدی مقوا ساخته بوده‌اند، مقداری از آن منظومه به دست آمد، که ضمناً گویای نمونه‌ای از رسم‌الخطی کهن است. مرحوم محمد شفیع عکس آن اوراق را به مناسبت اهمیت خط در کتاب خود به چاپ رسانید.

خودم شش سال پیش از این، در طبله‌های جلدی مندرس که پوشش نسخه‌های خطی تاریخ شاه اسماعیل در آرشیو امپراتوری اتریش (وین) بود، اصل حکمی را دیدم که بر جای اوراق باطله در مقواسازی جلد آن به کار برده بودند. عکس آن سند را در فهرست نسخه‌های خطی آنجا که در دست چاپ است آورده‌ام.

می‌شود) مقابله کردم و جای هر پاره را نشان دادم.

خوانندگان در عکسهایی که از اوراق چاپ خواهند کرد، ملاحظه می‌کنند که در حاشیه مطالبی به خط نستعلیق (نسبتاً جدید) نوشته شده است. بنابراین، مشخص است که اوراق مذکور احتمالاً در قرن دوازدهم یا سیزدهم هجری به مقوا و در جلد کتابی مصرف شده بوده است.

همه برگها به یک خط است. خط نسخ است و به خطوط قرن هشتم هجری می‌ماند. در هر برگ، هفده سطر نوشته‌اند. عناوین درشت‌تر است. کاتب همه کلمات را به طور کامل نقطه‌گذاری نکرده است و طرز قرار گرفتن آنها چنین است:

(۱۱) علم الاحادیث (دو برگ)

قسمتی از اصل دوم متشابهات (سطر ۳ صفحه ۴۳۶ چاپی).

قسمتی از اول اصل سوم کیفیت تفسیر متشابهات (سطر ۲ صفحه ۴۴ چاپی).

قسمتی از الاصول المشکله در تأویلات (۳ سطر به آخر صفحه ۴۴ چاپی).

(۱۳) علم التواریخ (چهار برگ)

اصل سیوم اسامی خلفا (س ۹ صفحه ۵۳ چاپی).

راشدین و بنی‌العباس (س ۶ صفحه ۵۵ چاپی).

اصل پنجم اشکال خلافت (س ۴ صفحه ۵۸ چاپی).

اصل ششم کیفیت ملک سلطان محمود (ادامه).

اصل هفتم علت ظهور سلجوقیان (ادامه).

اصل هشتم احوال سلجوقیان (س ۱ صفحه ۶۰ چاپی).

(۳۸) علم المساحة (دو برگ)

اصل دوم در نامهای شکل (س ۲ صفحه ۱۵۱ چاپی).

در احکام اجسام مصمت (س ۱۶ صفحه ۱۵۳).

(۳۹) علم الاثقال

اصل سیوم در اواخر اصول الظاهرة.

اصل اول در کیفیت وزن از اصول المشکله (س ۵ صفحه

۱۵۴ چاپی).

اصل دوم تا اواخر (س ۱۴ صفحه ۱۵۵).

(۴۰) علم آلات الحروب

اصل ششم (از وسط) در ساختن طبل (س ۴ صفحه ۱۵۹).

اصل نهم (اول) در وضع طبل (س ۸ صفحه ۱۶۰).

